

LBRIS

We know
books

MIC GHID DE
FILOSOFIE

LITERA
București

DK LONDRA

Editor artistic senior Gillian Andrews
Editor artistic proiect Anna Hall
Editor senior Sam Atkinson
Editor proiect Sam Kennedy
Editori Cecile Landau, Andrew Szudek, Sarah Tomley
Ilustrații James Graham
Cercetare iconografică Ria Jones, Myriam Megharbi
Directorii artistici Philip Ormerod, Karen Self

DK DELHI

Editor artistic senior Mahua Mandal
Editor artistic de proiect Neerja Rawat
Editor proiect Antara Maitra
Editorii artistici Jomni Johny, Shriya Parameswaran,
Sonali Rawat Sharma
Editorii artistici asistenți Showmik Chakraborty,
Devan Das, Niyati Gosain, Akanksha Gupta,
Neha Sharma, Anurag Trivedi
Designeri DTP Nand Kishor Acharya, Harish Aggarwal,
Bimlesh Thwary, Mohammad Usman, Anita Yadav
Designer copertă Suhita Dharamjit
Coordonator editorial copertă Priyanka Sharma



Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Mic ghid de filosofie
Copyright © 2021 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Crina Boitor

Editor: Vidrașcu și fiii
Consultant de specialitate: Dragoș Dodu
Redactori: Laura Udrea, Iliș Câmpeanu
Corector: Georgiana Enache
Prelucrare copertă: Vlad Panfilov
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Mic ghid de filosofie. - București:
Litera, 2021

ISBN 978-606-33-7882-9

AUTORI

WILL BUCKINGHAM

Filosof, romancier și conferențiar, Will Buckingham este interesat de interacțiunea dintre filosofie și narativ. Predă la Universitatea De Montfort, Leicester, Marea Britanie, și a scris mai multe lucrări, printre care *Găsirea echilibrului: etica, experiența și oceanul poveștilor*.

DOUGLAS BURNHAM

Profesor de filosofie la Universitatea Staffordshire, Marea Britanie, Douglas Burnham este autor al mai multor lucrări și articole pe tema filosofiei moderne și europene.

CLIVE HILL

Conferențiar pe subiecte de teorie politică și istorie britanică, Clive Hill este interesat de rolul intelectualului în lumea modernă.

PETER J. KING

Doctor în filosofie și conferențiar la Colegiul Pembroke, Universitatea Oxford, Marea Britanie, Peter J. King este autor al lucrării *O sută de filosofi. Un ghid către cei mai mari gânditori ai lumii*.

JOHN MARENBO

Membru al Trinity College, Cambridge, Marea Britanie, John Marenbon este un cercetător asiduu și autor în domeniul filosofiei medievale: *Filosofia medievală timpurie, 480-1150. O introducere*.

MARCUS WEEKS

Scriitor și muzician, Marcus Weeks a studiat filosofia și a activat ca profesor înainte de a-și începe cariera de autor. A colaborat la multe lucrări pe teme de artă și știință.

ALȚI COLABORATORI

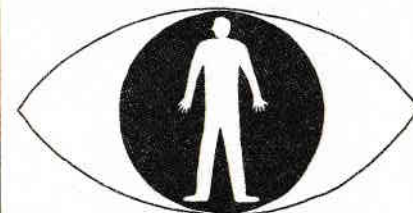
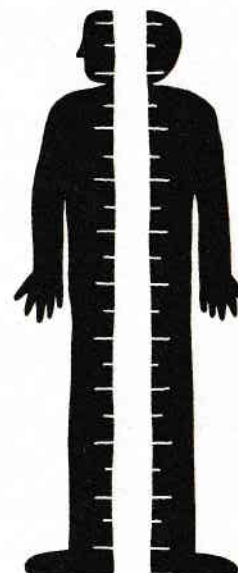
Editorul ține să le mulțumească și lui Richard Osborne, profesor de filosofie și teorie critică la Colegiul de Arte Plastice Camberwell, Marea Britanie, pentru entuziasmul și ajutorul acordat la planificarea lucrării, și lui Stephanie Chilman, pentru ajutorul oferit.

CUPRINS

6 INTRODUCERE

LUMEA ANTICĂ 700 î.Hr.-250 d.Hr.

- 16 Totul este alcătuit din apă
Thales din Milet
- 18 Numărul este guvernatorul
formelor și al Ideilor Pitagora
- 22 Omul este măsura tuturor
lucrurilor Protagoras
- 24 Viața neanalizată nu merită
trăită Socrate
- 28 Cunoașterea pământeană
este doar o umbră Platon
- 32 Adevărul se află în lumea
înconjurătoare Aristotel
- 38 Moartea nu înseamnă nimic
pentru noi Epicur



GÂNDIREA MEDIEVALĂ ȘI RENASCENTISTĂ 250-1750

- 42 Sufletul este diferit de trup
Avicenna
- 46 Universul nu a existat
dintotdeauna Toma d'Aquino
- 52 Scopul justifică mijloacele
Niccolò Machiavelli
- 56 Cunoașterea înseamnă putere
Francis Bacon
- 58 Omul este o mașină
Thomas Hobbes
- 62 Cuget, deci exist
René Descartes
- 68 Imaginația decide totul
Blaise Pascal
- 70 Dumnezeu este cauza tuturor
lucrurilor, care sunt în el
Benedictus Spinoza
- 74 Cunoașterea nici unui om
nu poate merge dincolo
de experiența sa John Locke
- 78 Există două tipuri de adevăruri:
adevăruri ale rațiunii și adevă-
ruri faptice Gottfried Leibniz
- 82 A fi înseamnă a fi perceput
George Berkeley

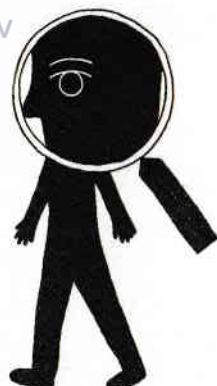
EPOCA REVOLUȚIEI

1750–1900

- 88 Îndoiala nu este o stare plăcută, însă certitudinea este absurdă
Voltaire
- 90 Obiceiul este marele îndrumător al Vieții omenești
David Hume
- 94 Omul s-a născut liber, însă pretutindeni este în lanțuri
Jean-Jacques Rousseau
- 98 Omul este un animal care face negoț
Adam Smith
- 102 Există două lumi: corpul nostru și lumea exterioară
Immanuel Kant
- 108 Fericirea cea mai mare pentru cât mai mulți oameni
Jeremy Bentham
- 109 Tipul de filosofie pe care îl alegi depinde de ce tip de om ești
Johann Gottlieb Fichte
- 110 Realitatea este un proces istoric
Georg Hegel
- 116 Despre nici un subiect nu s-a filosofat mai puțin decât despre filosofie
Friedrich Schlegel



We know
books



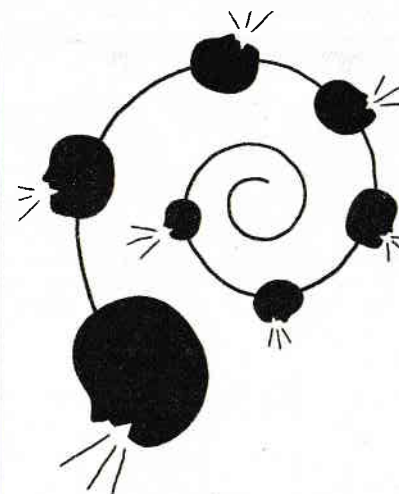
- 117 Fiecare om consideră limitele propriului său câmp vizual drept limitele lumii
Arthur Schopenhauer
- 120 Individul este suveran asupra trupului și minții sale
John Stuart Mill
- 124 Anxietatea este vertijul libertății
Søren Kierkegaard
- 126 Istoria întregii societăți de până acum este istoria luptelor de clasă
Karl Marx
- 132 Acționează ca și cum contează ce faci
William James

LUMEA MODERNĂ

1900–PREZENT

- 138 Omul este ceva ce trebuie depășit
Friedrich Nietzsche
- 144 Experiența în sine nu este știință
Edmund Husserl
- 146 Gândim doar atunci când ne confruntăm cu probleme
John Dewey
- 150 Calea către fericire constă într-o diminuare organizată a muncii
Bertrand Russell
- 154 Numai ca individ omul poate deveni filosof
Karl Jaspers
- 155 Logica este ultimul ingredient științific al filosofiei
Rudolf Carnap

- 156 Limitele limbajului meu sunt limitele lumii mele
Ludwig Wittgenstein
- 160 Noi înșine suntem entitățile care trebuie analizate
Martin Heidegger
- 164 Ceea ce este nu poate fi adevărat
Herbert Marcuse
- 165 Banalitatea răului
Hannah Arendt
- 166 În măsura în care o afirmație științifică vorbește despre realitate, ea trebuie să poată fi dovedită a fi falsă
Karl Popper
- 170 Inteligența este o categorie morală
Theodor Adorno
- 172 Existența precedă esența
Jean-Paul Sartre
- 176 Pentru a vedea lumea, trebuie să ne separăm de acceptarea ei familiară
Maurice Merleau-Ponty
- 178 Bărbatul este definit ca o ființă umană, iar femeia ca femele
Simone de Beauvoir
- 180 Sentimentul fundamental al libertății este eliberarea din lanțuri
Isaiah Berlin
- 182 Limbajul este o piele
Roland Barthes



- 184 Ce ne-am face fără cultură?
Mary Midgley
- 185 Știința normală nu aspiră la inovație faptică sau teoretică
Thomas Kuhn
- 186 Principiile dreptății sunt alese în spatele unui vâl al ignoranței
John Rawls
- 188 Pentru omul negru există doar un singur destin, iar acela e alb
Frantz Fanon
- 190 Omul este o invenție de dată recentă
Michel Foucault
- 192 Orice dorință are o legătură cu nebunia
Luce Irigaray
- 193 Gândirea funcționează mereu prin opoziție
Helene Cixous
- 194 Societatea depinde de o atitudine critică privitoare la propriile tradiții
Jurgen Habermas
- 196 Nu există nimic în adâncul nostru cu excepția a ceea ce am pus acolo noi înșine
Richard Rorty

200 INDICE

208 MULȚUMIRI

LUMEA ANTICĂ

700 î.Hr. – 250 d.Hr.

Incă din zorii istoriei umane, oamenii și-au pus întrebări cu privire la lumea înconjurătoare și la locul lor în ea. În societățile primitive, răspunsurile la întrebările fundamentale puteau fi găsite în religie, acțiunile zeilor explicând mecanismele universului și oferind un cadru de înțelegere pentru civilizațiile umane.

Au existat însă unii oameni care au considerat inadecvate explicațiile religioase tradiționale și au căutat răspunsuri bazându-se pe rațiune, nu pe convenții sau religie. Această schimbare a marcat nașterea filosofiei, iar primul dintre marii gânditori pe care îi cunoaștem a fost Thales din Milet, o așezare greacă aflată în Turcia de azi. Thales folosea rațiunea pentru a pune întrebări cu privire la natura universului și i-a încurajat pe ceilalți să facă la fel. El le-a transmis discipolilor săi nu numai propriile răspunsuri, ci și întregul proces al gândirii raționale. Din acest motiv Thales este considerat în general primul filosof.

Preocuparea principală a filosofilor timpurii s-a centrat în jurul întrebării esențiale puse de Thales: „Din ce este alcătuită lumea?” Răspunsurile lor constituie baza gândirii științifice,

structurând o relație între știință și filosofie care există și în prezent. Activitatea lui Pitagora a marcat un punct de cotitură esențial, deoarece acesta a căutat să explice lumea nu în termenii unei anumite forme de materie originară, ci în termeni matematici. El și discipolii săi au descris structura cosmosului folosindu-se de cifre, raporturi și geometrie. Deși unele relații matematice aveau o semnificație mistică, explicația numerologică a cosmosului a avut o profundă influență asupra începuturilor gândirii științifice.

Filosofia greacă clasică

Pe măsură ce orașele-stat din Grecia deveneau mai mari, filosofia s-a răspândit în lumea greacă din Ionia până în Atena în special, aceasta devenind cu pași repezi centrul cultural al Greciei. Aici, filosofi au lărgit aria filosofiei, incluzând noi întrebări precum: „Cum știm ce știm?” și „Cum ar trebui să ne trăim viața?” Un atenian, Socrate, a deschis scurta, însă extrem de influentă eră a filosofiei clasice grecești. Deși nu a lăsat nici o scriere, ideile sale au

fost atât de importante încât au influențat întreg cursul filosofiei, iar toți filosofilor de dinaintea lui au ajuns să fie cunoscuți drept presocratici. Discipolul său, Platon, a fondat în Atena o școală de filosofie numită Academia, unde a predat și a dezvoltat ideile maestrului său, transmitându-le altor discipoli, cum ar fi Aristotel, care a fost elev și apoi profesor acolo timp de 20 de ani. Ideile și metodele contrastante ale acestor mari gânditori – Socrate, Platon și Aristotel – stau la baza filosofiei occidentale așa cum o cunoaștem în prezent, iar diferențele lor de opinie au continuat să împartă filosofii în școli de gândire diferite de-a lungul istoriei.

Perioada clasică a Greciei antice a ajuns la un final odată cu moartea lui Alexandru cel Mare în anul 323 î.Hr. Unificase Grecia, însă după moartea sa, orașele-stat au devenit din nou rivale. În urma morții lui Aristotel (322 î.Hr.), filosofia a fost împărțită în școli de gândire foarte diferite, cinicii, scepticii, epicurienii și stoicii susținându-și fiecare poziția.

De-a lungul secolelor care au urmat, cultura greacă a apus odată cu dezvoltarea

Imperiului Roman. Romanii au fost prea puțin preocupați de filosofia greacă în afară de stoicism, însă ideile grecești au persistat și au revenit ulterior la suprafață în epoca medievală, odată cu apariția creștinismului și a islamului.

Filosofii orientale

Revolte politice din China, între anii 771 și 481 î.Hr., au dus la apariția mai multor filosofii interesate mai puțin de natura universului și mai mult de modul în care se poate organiza cel mai bine o societate dreaptă și în care se pot oferi reguli morale pentru indivizii din cadrul ei, examinându-se cu această ocazie ce înseamnă de fapt să duci o viață „bună”. Așa-numitele „O Sută de Școli de Gândire” au înflorit în această perioadă, cele mai importante dintre ele fiind confucianismul și taoismul.

La sud de China a apărut un filosof la fel de influent: Siddhartha Gautama, cunoscut ulterior drept Buddha. De la învățătura sa răspândită în nordul Indiei pe la 500 î.Hr., filosofia lui s-a răspândit de-a lungul subcontinentului și în aproape întreaga Asie de Sud, unde este practică pe scară largă. ■



TOTUL ESTE ALCĂTUIT DIN APĂ

THALES DIN MILET (cca 624–546 î.Hr.)

ÎN CONTEXT

RAMURA
Metafizică

ABORDARE
Monism

ÎNAINTE

2500–900 î.Hr. Civilizația minoică din Creta și cea miceniană ulterioară din Grecia se bazează pe religie pentru a explica fenomene fizice.

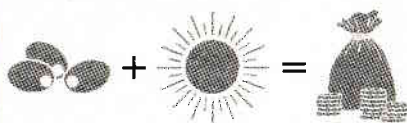
cca 1100 î.Hr. Mitul babilonian al creației, *Enûma Eliș*, descrie starea originară a lumii ca o masă acvatică.

cca 700 î.Hr. *Teogonia* de poetul grec Hesiod descrie modul în care zeii au creat universul.

DUPĂ

Începutul secolului V î.Hr. Empedocle propune cele patru elemente de bază ale cosmosului: pământ, apă, aer și foc.

cca 400 î.Hr. Leucip și Democrit conchid că universul este alcătuit din atomi și spațiu gol (vid).



Prin observație, Thales a dedus că anumite condiții climatice, nu invocarea zeilor, produceau recolte bogate. Prevestind într-un an o recoltă bogată de măsline, a cumpărat toate presele de măsline locale, apoi a obținut profit, prin închirierea lor.

se bazaseră pe religie pentru a explica fenomenele din lumea înconjurătoare. Acum însă a apărut un nou tip de gânditori, care căutau să găsească explicații firești, raționale. Primul dintre acești gânditori științifici pe care îl cunoaștem a fost Thales din Milet. Nu s-a păstrat nimic din scrierile sale, însă știm că avea cunoștințe detaliate de geometrie și astronomie. Se spune despre el chiar că a prezis eclipsa totală de soare din anul 585 î.Hr. Acest tip de gândire practică i-a generat convingerea că evenimentele din lumea înconjurătoare nu se datorau unei intervenții supranaturale, ci aveau cauze naturale care puteau fi revelate prin rațiune și observație.

Substanță fundamentală

Thales trebuia să stabilească un prim principiu de la care să pornească, astfel că a pus întrebarea: „Care este substanța de bază a cosmosului?” Ideea că totul în univers poate fi redus în esență la o unică substanță este teoria monismului, Thales și adepții săi fiind primii care au propus-o în cadrul filosofiei occidentale.

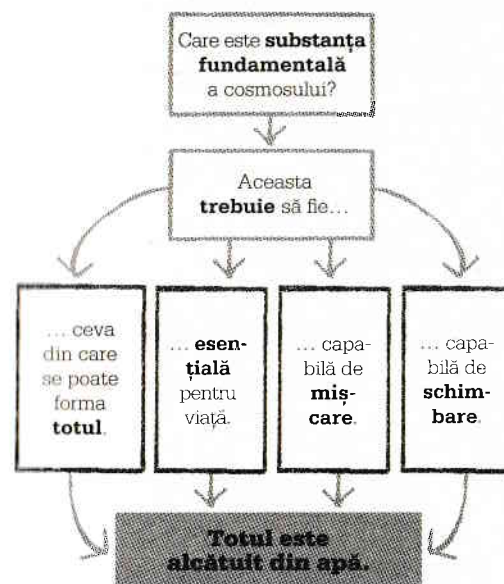


Thales din Milet

Deși știm că Thales s-a născut și a trăit în Milet, pe coasta de vest a Turciei de azi, cunoaștem foarte puține despre viața sa. Nici una dintre lucrările lui, dacă a lăsat vreuna, nu a supraviețuit. Totuși, reputația sa ca unul dintre gânditorii greci timpurii de referință este binemeritată, el fiind menționat pe larg atât de Aristotel, cât și de Diogene Laerțiu, biograful filosofilor greci din Antichitate, născut în secolul III î.Hr.

Dovezile existente arată că, pe lângă faptul că era un filosof, Thales era implicat activ în politică și era un om de afaceri de succes. Se crede că a călătorit mult în bazinul estic al Mării Mediterane, iar în timpul vizitelor sale în Egipt a învățat geometria practică, devenită baza raționamentului său deductiv.

Totuși, Thales a fost mai întâi de toate un profesor, primul din așa-numita Școală Milesiană a filosofilor. Anaximandru, elevul lui, i-a dezvoltat teoriile științifice, devenind mentorul lui Anaximene, despre care se crede că l-a învățat pe tânărul matematician Pitagora.

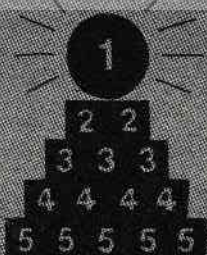


Thales considera că materia fundamentală a universului trebuia să fie ceva din care să se poată forma toate lucrurile, fiind în același timp un element esențial vieții, capabil de mișcare și prin urmare de schimbare. El a observat că apa este evident necesară pentru a susține toate formele de viață, că se mișcă și se modifică, luând forme diferite – trecând din forma lichidă în cea solidă a gheții sau în cea a vaporilor. Prin urmare, Thales conchide că întreaga materie, indiferent de proprietățile sale aparente, este apă într-o etapă sau alta a transformării. Thales notează de asemenea că orice porțiune de uscat pare să se sfârșească la malul unei ape. Din aceasta el deduce că întregul pământ plutește pe un pat de apă din care a apărut. Atunci când ceva cauzează valuri sau trepidații la nivelul acestei ape, afirmă Thales, noi le simțim ca pe niște cutremure.

Totuși, oricât de interesante ar fi detaliile teoriilor lui Thales, ele nu sunt motivul principal pentru care acesta este considerat un exponent major al istoriei filosofiei. Adevărata sa importanță rezidă în faptul că a fost primul gânditor cunoscut care a căutat răspunsuri științifice, raționale la întrebări fundamentale, în loc să atribuie obiectele și evenimentele toanelor unor zei capricioși. Procedând astfel, el și filosofil care i-au urmat în cadrul Școlii Milesiene au pus bazele gândirii științifice și filosofice viitoare din întreaga lume occidentală. ■

NUMĂRUL ESTE GUVERNATORUL FORMELOR ȘI AL IDEILOR

PITAGORA (cca 570–495 î.Hr.)



ÎN CONTEXT

RAMURĂ
Metafizică

ABORDARE
Pitagorism

ÎNAINTE

Secolul VI î.Hr. Thales propune o explicație nerezgăsită a cosmosului.

DUPĂ

cca 535–cca 475 î.Hr. Heraclit respinge pitagorismul și spune despre cosmos că este guvernat de schimbare.

cca 428 î.Hr. Platon introduce conceptul Formelor perfecte care sunt revelate intelectului, nu simțurilor.

cca 300 î.Hr. Euclid, matematician grec, stabilește principiile geometriei.

1619 Matematicianul german Johannes Kepler descrie relația dintre geometrie și fenomenele fizice.

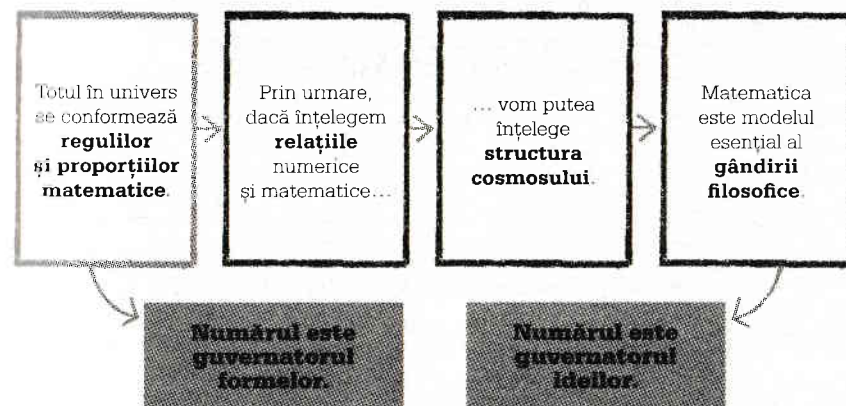
Filosofia occidentală era încă la începuturi când s-a născut Pitagora.

În Milet, Grecia, un grup de filosofi cunoscuți colectiv drept Școala Milesiană începuseră să caute explicații raționale pentru fenomenele naturii cu doar aproximativ o generație în urmă, marcând astfel începutul tradiției filosofice occidentale.

Pitagora și-a petrecut copilăria nu departe de Milet, prin urmare este foarte probabil că auzise de ei și poate chiar a studiat la academia lor. La fel ca Thales, fondatorul Școlii Milesiene, se spune că Pitagora a învățat elementele de bază ale geometriei în timpul unei călătorii în Egipt. Cu această formare, nu este surprinzător că a abordat gândirea filosofică într-un mod științific și matematic.

Academia pitagoreică

Pitagora a fost însă și o persoană profund religioasă și superstițioasă. Credea în reîncarnare și în transmigrarea sufletelor și chiar a stabilit în Crotona, în sudul Italiei, un cult religios în care el însuși era un posibil Mesia. Discipolii lui trăiau în cadrul unei comunități, urmând reguli comportamentale și alimentare stricte și studiind teoriile sale religioase și filosofice. Pitagoreicii, după cum erau cunoscuți discipolii săi, considerau ideile lui revelații mistice, deși e posibil ca unele dintre descoperirile atribuite lui drept „revelații” să fi provenit de la alții din cadrul comunității. Ideile sale au fost notate de discipolii lui, printre care se numărau și soția lui, Theano din Crotona, și fiicele sale. Cele două aspecte ale convingerilor lui Pitagora – cel mistic și cel științific – par a fi ireconciliabile, însă Pitagora nu le vede drept contradictorii. Pentru el, scopul vieții este eliberarea de ciclul reîncarnărilor, care poate fi atinsă aderând la un set strict de reguli comportamentale, precum și prin contemplare sau ceea ce am numi gândire științifică obiectivă. În geometrie



și matematică el a găsit adevăruri pe care le considera evidente, daruri de la zei; în plus, a venit cu dovezi matematice care aveau impactul unei revelații divine.

Deoarece aceste descoperiri matematice erau un produs al purei rațiuni, Pitagora ajunge să creadă că sunt mai valoroase decât simpla observație. De exemplu, egiptenii descoperiseră că un triunghi ale cărui laturi sunt în proporția de 3:4:5 are totdeauna un unghi drept, iar acest fapt era folosit în practică, de pildă în arhitectură. Însă Pitagora a descoperit principiul fundamental de

la baza tuturor triumfurilor cu unghiuri drepte, anume că pătratul ipotenuzei este egal cu suma pătratelor celorlalte două laturi, și a găsit că acest principiu era universal adevărat. Această descoperire a fost atât de extraordinară, având un potențial atât de mare, încât pitagoreicii au considerat-o o revelație divină.

Pitagora conchide că întregul cosmos trebuie să fie guvernat de reguli matematice. El spune că numărul (raporturile numerice și axiomele matematice) poate fi folosit pentru a explica însăși structura cosmosului. Nu respinge în totalitate

Pitagora

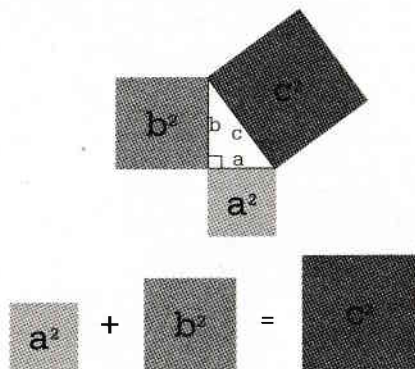


Se cunoaște puțin despre viața lui Pitagora. Nu a lăsat nici o scriere și, din păcate, după cum spunea filosoful grec Porfir în lucrarea *Viața lui Pitagora*,

„nimeni nu știe sigur ce le-a spus Pitagora adeptilor săi, de vreme ce aceștia respectau cu strictețe o tăcere neobișnuită”. Totuși, învățații moderni cred că Pitagora s-a născut pe insula Samos, în apropiere de coasta Turciei de azi. În tinerețe a călătorit mult, fiind posibil să fi studiat la Școala Milesiană și să fi vizitat Egiptul, care era un centru al cunoașterii. În jurul vârstei de 40 de ani a înființat o comunitate de vreo 300 de persoane în Crotona, sudul Peninsulei Italice.

Membrii acesteia studiau un amalgam de învățături mistice și academice și, în pofida naturii colective a comunității, Pitagora era liderul acesteia. Se spune că la 60 de ani s-a căsătorit cu o tânără, Theano din Crotona. Ostilitatea tot mai mare împotriva cultului pitagoreic l-a obligat să fugă în Metapont (sudul Peninsulei Italice), unde a murit la scurt timp. Comunitatea sa dispăruse, practic, pe la sfârșitul secolului IV î.Hr.

Teorema lui Pitagora a demonstrat că formele și proporțiile sunt guvernate de principii care pot fi descoperite. Aceasta sugera că, în timp, este posibil să descoperim structura întregului cosmos.



ideea milesiană că universul este alcătuit dintr-o singură substanță fundamentală, însă modifică obiectul analizei de la substanță la formă.

Aceasta a reprezentat o schimbare atât de profundă cu privire la modul în care vedem lumea, încât ar trebui probabil să-i iertăm pe Pitagora și pe discipolii săi că s-au lăsat oarecum duși de val, atribuind numerelor o semnificație mistică. Analizând relația dintre numere și geometrie, ei au descoperit forma pătrată și cubică a numerelor, un concept pe care îl folosim în prezent, însă le-au atribuit și caracteristici, de pildă „bune” pentru numerele pare și „rele” pentru cele impare, sau chiar anumite proprietăți specifice cum ar fi atributul „dreptate” asociat numărului patru și așa mai departe. Numărul zece, sub forma tetradei (o formă triunghiulară alcătuită din șiruri de puncte), avea o semnificație aparte în ritualul pitagoreic.

Există geometrie în murmurul corzilor, există muzică în distanța dintre sfere.

Pitagora

We know
bobby

Mai puțin controversat e felul în care vedeau numărul unu, anume ca un singur punct, o unitate din care puteau fi derivate celelalte lucruri. Conform aceleiași mod de gândire, numărul doi era o linie, numărul trei o suprafață sau un plan, iar patru un corp solid; corespondența cu conceptul modern al dimensiunilor este evidentă.

Explicația pitagoreică privind crearea universului urma un tipar matematic: asupra Nelimitatului (infiniții preexistent universului), Dumnezeu a impus o Limită, astfel încât tot ce există a ajuns să aibă o dimensiune efectivă. Astfel, Dumnezeu a creat o unitate *măsurabilă* de la care s-au format toate celelalte.

Armonii numerice

Descoperirea cea mai importantă a lui Pitagora o reprezintă relațiile dintre numere: rapoartele și proporțiile. Aceasta a fost întărită de analiza lui în domeniul muzicii, în special în ce privește relațiile dintre notele care sună plăcut împreună. Povestea spune că această idee i-a venit prima oară când asculta fierari care munciau. Unul avea o nicovală de două ori mai mică decât a celuiilalt, iar sunetele pe care le făceau nicovalele când erau lovite cu ciocanul erau exact la distanță de o octavă (opt note). Este posibil ca acest fapt să fie adevărat, însă cel mai probabil Pitagora s-a folosit de o coardă muzicală pentru a determina raporturile intervalelor consonante (numărul de note dintre două note, care determină dacă, atunci când sunt atinse simultan, vor avea un sunet armonios). El a descoperit că aceste intervale erau armonioase deoarece relația dintre ele era un raport matematic exact și simplu. Această serie pe care o cunoaștem în prezent drept seria armonică i-a confirmat că eleganța matematică pe care o descoperise în geometria abstractă exista și în lumea înconjurătoare.

Stelele și elementele

Pitagora dovedise astfel nu doar că structura universului poate fi explicată în termeni matematici – „numărul este guvernatorul formelor” –, ci și că acustica este o știință exactă, numerele guvernând proporții armonice. A început apoi să își

Rățiunea este nemuritoare. Toate celelalte sunt muritoare.
Pitagora

aplice teoriile asupra întregului cosmos, demonstrând relația armonică a stelelor, planetelor și elementelor. Viziunea sa privind relațiile armonice dintre stele a fost adoptată cu entuziasm de astronomii medievali și renascentiști, care au dezvoltat teorii cu privire la conceptul de muzică a sferelor, iar sugestia sa că elementele sunt poziționate armonios a fost readusă în discuție la peste două mii de ani de la moartea sa. În 1865, chimistul englez John Newlands a descoperit că, atunci când elementele chimice sunt aranjate în funcție de numărul atomic, cele cu proprietăți similare apar la fiecare al optulea element, la fel ca notele muzicale. Această descoperire a devenit cunoscută sub numele de Legea Octavelor și a ajutat la descoperirea Tabelului periodic al elementelor chimice folosit în prezent.

Pitagora a stabilit de asemenea principiul raționamentului deductiv, un proces în etape, în care se începe cu axiome evidente (cum ar fi „2 + 2 = 4”) pentru

a se ajunge la o nouă concluzie sau un nou fapt. Raționamentul deductiv a fost ulterior rafinat de Euclid și a ajuns să stea la baza gândirii matematice în epoca medievală și în epocile următoare.

Una dintre contribuțiile cele mai importante ale lui Pitagora la dezvoltarea filosofiei a fost ideea că gândirea abstractă este superioară dovezilor furnizate de simțuri. Aceasta a fost adoptată de Platon în teoria Formelor și a revenit ulterior în atenție odată cu metoda filosofică a raționaliștilor din secolul XVII. Încercarea pitagoreică de a combina raționalul cu religiosul a fost prima tentativă de a rezolva o problemă care, într-un fel sau altul, a preocupat insistent până în prezent atât filosofia, cât și religia.

Aproape tot ce știm despre Pitagora provine de la alții; chiar și evenimentele din viața sa sunt în mare măsură presupuneri. Totuși, el a atins un statut aproape legendar (pe care se pare chiar că l-a încurajat) pentru ideile care îi sunt atribuite. Dacă a fost sau nu inițiatorul acestor idei nu contează neapărat. Ceea ce este important este efectul lor profund asupra gândirii filosofice. ■

Arhitectura clasică urmează raporturile matematice pitagoreice. Formele și raporturile armonioase sunt folosite peste tot, de la cele mai mici detalii până la structura de ansamblu.



OMUL ESTE MĂSURA TUTUROR LUCRURILOR

PROTAGORAS (cca 490–420 î.Hr.)

ÎN CONTEXT

RAMURĂ
etică

ABORDARE
Relativism

ÎNAINTE
Începutul secolului V î.Hr.
Parmenide susține că ne bazăm mai mult pe rațiune decât pe simțuri.

DUPĂ
Începutul secolului IV î.Hr.
Pentru Platon există „absoluturi” sau Forme ideale.

1580 Scriitorul francez Michel de Montaigne enunță o formă a relativismului pentru a descrie comportamentul uman în lucrarea sa *Eseuri*.

1967–1972 Jacques Derrida folosește tehnica deconstrucției pentru a arăta că orice text conține contradicții ireconciliabile.

2005 Benedict al XVI-lea ne avertizează că „ne îndreptăm către o dictatură a relativismului” în prima sa cuvântare ca papă.

În secolul V î.Hr., Atena a devenit un oraș-stat important și prosper, iar sub conducerea lui Pericle (445–429 î.Hr.) a intrat într-o „epocă de aur” a învățării și a culturii. Aceasta a atras oameni din

toate colțurile Greciei, iar pentru cei care cunoșteau și puteau interpreta legile existau multe oportunități. Orașul era condus în baza unor principii democratice, având un sistem legal bine stabilit. Oricine apărea

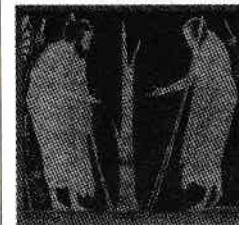
în fața unui tribunal trebuia să își pledeze propria cauză; nu existau avocați, însă a apărut rapid o clasă de consilieri. Printre aceștia se număra și Protagoras.

Totul este relativ

Protagoras ținea prelegeri despre drept și retorică oricui își putea permite să îl plătească. Învățătura sa se referea la chestiuni de ordin practic, ea vizând modurile prin care se putea câștiga o cauză civilă mai degrabă decât demonstrarea unei idei. Pentru Protagoras, fiecare argument avea două aspecte, și ambele puteau fi valabile. El susținea că poate „să facă și cel mai rău caz să pară cel mai bun”, demonstrând nu valoarea argumentației, ci cât de persuasive puteau fi afirmațiile sale. Astfel el înțelege că convingerea este subiectivă și că omul care are o anumită viziune sau opinie este măsura valorii acelei convingeri. Acest tip de raționament, răspândit în drept și politică, era ceva nou în filosofie. Plasând ființa umană în centrul lucrurilor, continua o tradiție de eliminare a religiei din argumentația filosofică, mutând și punctul de interes al filosofiei dinspre înțelegerea naturii universului către examinarea comportamentului uman. Protagoras este în principal interesat de întrebări practice. Speculațiile filosofice despre substanța cosmosului sau existența zeilor îi par inutile, deoarece asemenea lucruri sunt imposibile de cunoscut.

Implicația principală a afirmației „omul este măsura tuturor lucrurilor” este aceea că convingerile sunt subiective și relative. Aceasta îl face pe Protagoras să respingă existența definițiilor absolute cu privire la adevăr, dreptate sau virtute. Ceea ce este adevărat pentru o persoană poate fi fals pentru alta, susține el. Acest relativism se aplică și valorilor morale, de pildă când e vorba despre ce este corect și ce este greșit. Pentru Protagoras nimic nu este inerent bun în sine. Un lucru este etic sau corect numai pentru că o persoană sau chiar întreaga societate îl consideră astfel.

Protagoras a fost cel mai influent dintr-un grup de profesori itineranți de drept și retorică cunoscuți drept sofisti (de la cuvântul grecesc *sophia*, „înțelepciune”). Socrate și Platon râdeau de sofisti, considerându-i simpli oratori, însă odată cu Protagoras s-a făcut un pas semnificativ în planul eticii către viziunea că nu există absoluturi și că orice judecată, inclusiv cea morală, este subiectivă. ■



Pentru Protagoras, orice „adevăr” descoperit de acești doi filosofi, redactat pe un vas grecesc din secolul V î.Hr., depinde de felul în care utilizează retorica și de abilitățile lor oratorice.

Protagoras



Protagoras s-a născut în Abdera, în nord-estul Greciei, însă a călătorit mult ca profesor itinerant. La un moment dat s-a mutat în Atena, unde

a devenit consilierul conducătorului orașului-stat, Pericle, care l-a însărcinat să scrie constituția coloniei Thurii în anul 444 î.Hr. Protagoras era un susținător al agnosticismului și legenda spune că a fost ulterior judecat pentru impietate, iar cărțile i-au fost arse în piața publică. Au supraviețuit doar fragmente din scrierile sale, deși Platon discută păreriile lui Protagoras în detaliu în dialogurile sale. Se crede că a trăit până la 70 de ani, însă

nu se cunosc data exactă și locul morții sale.

Lucrări majore

Secolul V î.Hr.
Despre zei
Adevărul
Despre ființă
Arta controversei
Despre matematică
Despre stat
Despre ambiție
Despre virtuți
Despre starea originară a lucrurilor